

Способи і механізми захисту прав і інтересів акціонерного товариства

Зміни кінця 80-х років в колишньому СРСР в соціально-економічній і політичній сферах привели до появи приватного сектора у вітчизняній економіці і зробили об'єктивно необхідним розвиток нової господарської практики і появи нових організаційно-правових форм господарювання, таких як корпоративні. Слід зазначити, що найбільше поширення в нашій країні набула така форма корпоративного господарювання, як акціонерні товариства. Проте цей розвиток будується на цікавій суперечності: з одного боку, об'єктивно існуючий і багатий практичний і науковий досвід, накопичений в період до кінця 20-х років нашого сторіччя, а з другого боку, в нових умовах «нової» держави довелося зіткнутися з повною відсутністю нормативних документів, регулюючих питання створення і діяльності акціонерних товариств, що і є основною причиною не дотримання прав і інтересів учасників акціонерного товариства.

Законодавці впродовж останніх років активно працюють над розробкою і ухваленням нормативних актів, регулюючих всі можливі питання, пов'язані з акціонерною формою господарювання. При цьому протягом такого короткого терміну в них неодноразово вносилися зміни, деякі навіть відмінялися.

Метою даної роботи є вивчення і аналіз існуючого нормативно-правового матеріалу в області регулювання правового положення акціонерних товариств, вивчення іншої літератури, у тому числі публіцистики, освітлення питань управління і захисту прав і інтересів акціонерного товариства і акціонерів.

Як вже було сказано, тема дуже актуальна оскільки акціонерна форма господарювання є найпоширенішою в даний час і будь-який громадянин нашої країни вольно або мимовільно вступає у різні відносини з такою комерційною організацією. На жаль, мало хто має уявлення про цю організаційно-правову форму і знає про права акціонерів і порядок їх захисту. Стаття присвячена питанням управління в акціонерних товариствах, що останнім часом придбали великої актуальності.

При написанні роботи були використані: Цивільний і Господарський кодекси України, проект Закону України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок», а також публікації і дослідження В.Васильєвої, Н.Глусь, О.Кибенко, О.Крупчана, О.Яворської і інших вчених.

Отже, управління акціонерним товариством є системою заходів і дій, які необхідні для успішної діяльності організації, досягнення її цілей. Проте успішна діяльність неможлива, якщо не дотримуються права як організації в цілому, так і окремих її учасників.

Необхідність правового захисту прав акціонерних товариств приречена самим еством економічних відносин. На відміну від централізованої планової економіки соціалістичного суспільства, де ризики господарювання лягають зрештою на державу як власника основних засобів виробництва, в умовах ринкової економіки можливі ризики господарювання падають на саме товариство і акціонерів, які ризикують не тільки своїми капіталами, вкладеними в справу, але і результатами праці і засобами

багатьох осіб, пов'язаних з ними і що стоять за ними як за товаровласниками і виробниками [1].

До способів захисту діяльності акціонерних товариств можна віднести: визнання права; відновлення положення, що існувало до порушення права, і припинення дій, що порушують право; можливість оспорити визнання операції недійсною і вживання наслідків її недійсності; визнання недійсним акту державного органу; самозахист права; відшкодування збитків і ін. Аналіз способів захисту показує, що їх роль і значення не однакові.

Першим з перерахованих способів захисту прав названо визнання права. По суті визнання права - необхідна передумова захисту порушених прав і законних інтересів будь-якого суб'єкта права. Будь-який конфлікт або суперечка вимагає визначення або визнання прав, що відносяться до предмету суперечки.

Визнання недійсним акту державного органу - в даний час досить поширений спосіб захисту прав АТ, який має реальну нагоду попередження і припинення порушень прав АТ.

Розпорядження адміністративних органів можуть торкатися різних сторін діяльності суспільства, у тому числі і таких, які регулюються нею самостійно, за допомогою корпоративних норм.

Особливу небезпеку представляють ситуації, коли можливість порушувати права і ущемляти інтереси акціонерів надає недосконале законодавство країни. На жаль акціонерне право в нашій країні ще тільки формується, тому вказані ситуації можуть мати місце. Процес вдосконалення законодавства йде дуже і дуже повільно.

Важливу роль грають органи правосуддя. Так, у випадку якщо державний орган виніс розпорядження (незаконне або порушуюче права акціонерного товариства), то суд повинен винести ухвалу про визнання акту органу управління недійсним. Проте у багатьох випадках акти, визнані недійсними, стають для акціонерного товариства, на адресу якого цей акт винесений, причиною збитків, і тоді у товариства з'являється право вимагати їх відшкодування з боку адміністративного органу. Ця вимога може бути сполучена з першою, а може бути пред'явлена і окремо. Рішення суду про визнання акту у сфері управління недійсним підлягає негайному виконанню [2]. Проте це не перешкоджає його оскарженню в касаційному порядку з боку державного органу, що поступив неправомірно.

Найбільш часто зустрічаються суперечки з податковими органами. В більшості випадків порушення в цій області скоюються все ж таки самими організаціями, що може виражатися в захованні, несплаті, недоплаті податків і т.п. Проте і податкові органи нерідко не мають рації, і у АТ є засоби захисту від порушень з їх сторони. У випадку, якщо діями податкових органів АТ був причинний збиток, він повинен бути відшкодований повністю, включаючи упущену вигоду. І якщо раніше для дозволу різних суперечок з податковими органами потрібно було спочатку використовувати адміністративний порядок оскарження і тільки тоді звертатися в суд, то зараз їм ніщо не перешкоджає звернутися до суду безпосередньо.

Що стосується захисту права власності на акції, то ця проблема набуває останнім часом все більшу значущість. Річ у тому, що право власності на акції є початковим, основоположним. Не являючись власником акцій, відповідний суб'єкт не може здійснювати інших прав: права на отримання доходу по акціях (дивіденду), а також права на участь в управлінні товариством.

Практична діяльність показує, що у багатьох випадках акціонерів просто «позбавляють» права власності на акції, що належать їм. В даний час відомо багато

абсолютно незаконних способів, за допомогою яких акціонер, звернувшись, наприклад, в суд з позовом, дізнається, що акції йому вже не належать.

Практика показує, що в переважній більшості випадків об'єктом злочинних посягань виступають акції, випущені в бездокументній формі. Це пояснюється специфікою обліку прав на згадані цінні папери. Вся річ у тому, що доказом наявності права власності на акції, хоча і не єдиним, буде запис по лицьовому рахунку акціонера в реєстрі власників цінних паперів. Законодавство про цінні папери визначає момент переходу права власності на акцію, випущену в бездокументній формі. Вказане право переходить до набувальника у момент внесення прибуткового запису по його лицьовому рахунку в реєстрі акціонерів [3].

Ще однією зі справ, що найбільш часто розглядаються в судах, є справи про відміну реєстрації випуску акцій (емісії). Проте на практиці реальна відміна емісії практично неможлива. Зв'язано це з тим, що відміна емісії спричиняє списання з рахунків акціонерів певної кількості акцій, придбаних ними в процесі підписки (розподіли) акцій. А обіг певної акції прослідити практично неможливо. Як же захистити свої права?

У статті 4 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» є норма, що дозволяє це зробити: «Обіг іменної акції фіксується в книзі реєстрації акцій, яка ведеться товариством. До неї повинні бути внесені відомості про кожну іменну акцію, включаючи відомості про власника, час придбання акції, а також кількість таких акцій у кожного з акціонерів». Проте жодне акціонерне товариство такої книги не веде, принаймні, такі випадку в літературних джерелах не описані. Дана норма фактично замінена обов'язком емітента самостійно вести реєстр власників акцій або доручити це незалежному реєстратору. При цьому встановлені вимоги до реєстру.

Універсальним способом захисту прав акціонерів і контролю за дотриманням законодавства при проведенні емісії було б, наприклад, встановлення терміну, впродовж якого акціонери, права яких порушені або порушуються, могли подати відповідний позов на рішення загальних зборів, дії уповноважених осіб акціонерного товариства при проведенні підписки (розміщення) і т.д., лише після закінчення якого ДКЦПФР за відсутності таких позовів, скарг розглядає документи і ухвалює рішення про реєстрацію випуску акцій.

Варто відмітити, що маніпуляціям, незаконним операціям і розкраданням цінних паперів сприяють самі власники. Маніпуляції з реєстром акціонерів рідко використовується там, де високий рівень правових знань. Основна причина цього полягає в слабкій інформованості широких мас простих акціонерів про права і способи їх захисту, що належать їм. Є і суб'єктивний чинник, що грає значну роль в маленьких містах: чим далі від центру, тим більше адміністративне свавілля і беззаконня. Крім того, можливості використання маніпуляцій самі по собі значно менш широкі. Цей спосіб гарний лише у випадку, якщо реєстр акціонерів веде саме товариство. Незалежний реєстратор має ліцензію, якої він може позбутися, тому він не піде на відверту фальсифікацію реєстру.

Єство будь-якої маніпуляції з реєстром акціонерів завжди зводиться до одного і того ж: без яких-небудь підстав місце одних акціонерів в реєстрі займають інші. Потім, у разі виникнення суперечки, ці «підстави», як правило, знаходяться, і все зводиться до незаконних операцій. Але до суперечок доходить не завжди. Часто обдурений акціонер, що володіє незначним пакетом акцій, просто мовчазно погоджується з тим, що його незаконно позбавили права власності. Його можна зрозуміти - якщо в невеликому

містечку, наприклад фабрика чи завод є єдиним місцем роботи, то спроби захищати свої права неминуче приведуть до звільнення [4].

Як видно з викладеного вище, з юридичної точки зору будь-яка «операція» по незаконному «вилученню» акцій завжди приводить до правового конфлікту між добросовісним набувальником і власником акцій, що став жертвою протиправних дій. У ряді випадків набувальник дійсно може бути добросовісним. Як поступати в цій ситуації?

Над проблемою працюють багато фахівців. Проте суди, що ухвалюють рішення по конкретних справах, мають свою позицію, яка часто не заснована на принципах справедливості. В літературі висловлюються різні ідеї щодо способів захисту прав осіб, потерпілих від протиправних посягань на акції. Хтось наполягає на необхідності віндікації, тобто витребування майна з чужого незаконного володіння, окремі автори указують на можливість захисту права власності на акції шляхом його визнання. Який спосіб захисту слід використовувати? Однозначної відповіді поки немає. Його може дати тільки правова практика, яка в даний час, на жаль, не відрізняється одноманітністю [5].

Є і ще одна проблема: право визначати, наскільки був передбачливий потерпілий власник у кожному конкретному випадку, належить суду. Суд і лише суд повинен оцінити всі обставини справи і ухвалити рішення. Дуже важливу, визначаючу роль в такій ситуації грає суддівський розсуд, Але він не часто є справедливим.

У практиці нерідкі випадки, коли акціонер, що володіє значним пакетом акцій підприємства, не брав участі в роботі загальних зборів декілька років підряд, а потім із здивуванням знаходив, що товариство знаходиться на межі фінансового краху. Шукати винного в цьому випадку безглуздо, оскільки винуватий у всьому сам акціонер, він просто утримувався від здійснення своїх прав. До товариства, акціями якого ви володієте, необхідно відноситися серйозно, пам'ятаючи про те, що право власності на акції хоча і іменується правом, але одночасно це і обов'язок управління відповідним майном, і тягар його змісту.

Права акціонерів хоча і охороняються законом, проте порушення їх відбувається достатньо часто. Вельми важливими для будь-якого акціонера є способи захисту його прав. Про можливості, які є у акціонерів, повинні знати і ті, хто їх права порушує. Особа, чиє право було порушено, може на свій розсуд або скоювати активні дії, направлені на захист порушеного права, або взагалі утриматися від здійснення яких-небудь дій. Тим, хто «стримався» слід знати, що не існує більш благодатного ґрунту для порушень, ніж безкарність. «Сплячі» акціонери завдають шкоди не тільки собі, але і товариству, іншим акціонерам, оскільки з їх мовчазної згоди на підприємстві скоюються численні зловживання. Прибуток останнього замість того, щоб розподілятися між акціонерами в порядку встановленому законом служить джерелом безбідного існування для обмеженої групи [6].

Отже, можна зробити висновок, що сукупність правових способів захисту прав і інтересів акціонерних товариств є невід'ємною складовою частиною правового режиму управління підприємством, який повинен разом з іншими задачами бути орієнтований на рішення наступних основних задач в цілях забезпечення захисту прав і законних інтересів акціонерних товариств і інших суб'єктів підприємництва :

1.Встановлення загальної заборони чинити перешкоди діяльності організацій. Ця заборона повинна бути звернена до всіх суб'єктів: громадян і юридичних осіб, органів влади і управління і самої держави.

2. Введення заходів відповідальності - санкцій для тих правопорушників, які роблять замах на інтереси господарюючих суб'єктів. Ці заходи повинні включати широкий діапазон санкцій, включаючи дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність громадян і посадовців, що порушують права суб'єктів, включаючи акціонерні товариства. Ряд дій може бути кваліфікований як кримінальні злочини.

3. Забезпечення відновлення майнового положення суб'єкта, права якого порушені. Збитки, що виникли унаслідок порушення прав і інтересів, повинні бути повністю відшкодовані [7].

4. Досягнення оперативності у вживанні заходів по захисту прав і інтересів суб'єктів господарювання. З погляду процедури їх вживання правові засоби захисту повинні бути найпростішими і демократичними, забезпечуючими оперативне рішення конфліктних ситуацій і реалізацію ухвалених рішень. На це направлені відносно стислі терміни розгляду економічних суперечок в судах, порядок забезпечення позову, терміни виконання рішень, що набули чинності, терміни розгляду заяв і скарг органами управління в порядку підлеглості і інші правові норми.

Для акціонерних товариств, головним є збільшення своїх капіталів, ради цього, зрештою, і здійснюється підприємницька діяльність, вкладаються в справу життєві сили і наявні засоби, приймаються на себе можливі ризики. Саме цей інтерес - примноження і заощадження капіталів - і підлягає захисту з боку правових норм, створених для забезпечення ринкової економіки і охорони її засад. А вибір способу захисту повинен здійснюватися з урахуванням можливості досягнення мети реального і оперативного відновлення порушеного права і усунення наслідків його порушення, що додає такому захисту властивість ефективності.

Література

1. Кашкнина Т.В. Корпоративное право (Право хозяйствующих товариществ и обществ): Учебник для вузов. - М., 1999. - С.561
2. Тарасенко Вікторія. Проблемні аспекти діяльності акціонерних товариств // Юридична практика.- 2007. - №3.
3. Цікало Володимир. Мода на незалежних директорів // Право України. - 2006. - №6
4. Тарасова О. В. Особливості рейдерства в Україні / О. В. Тарасова // Вісник соціально - економічних досліджень. Вип. 29. – ОДЕУ. – 2007. – С. 206 – 210.
5. Сластунов Кирило. Мечта акціонера // ІАЦ "ЛІГА", ЛІГАБізнесІнформ.- 2007.
6. Ионцев М.Г. Акционерные общества: Правовые основы. Имущественные отношения. Управление и контроль. Защита прав акционеров. – М.: Ось-89, 2002. – 512с.
7. Могилевский С.Д. Акционерные общества. – М.: Дело, 1998. – 536 с.